

¹⁹ Шебанов А. Ф. Нормы советского социалистического права (Лекция). – М.: Изд. МГУ, 1956. – С. 28.

²⁰ Недбайло П. Е. Вказана праця. – С. 59-60.

²¹ Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. Государственное издательство юридической литературы. – М., 1960. – С. 227.

²² Ривлин А. Л. Пересмотр приговоров в СССР. М: Госюриздат, 1958. – С. 24.

²³ Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. Государственное издательство юридической литературы. – М., 1960. – С. 229.

²⁴ Там само. – С. 231.

²⁵ Там само. – С. 232.

²⁶ Там само. – С. 238.

²⁷ Там само. – С. 243.

²⁸ Там само. – С. 243.

²⁹ Там само. – С. 247.

Резюме

В роботі аналізуються погляди П. О. Недбайла на зміст, значення, формальні ознаки норм права; їх співвідношення з нормами моралі, особливості реалізації та структури. Особлива увага приділена можливостям практичного застосування ідей вченого.

Ключові слова: норма права, вчення, соціальна норма, ознаки права, правореалізація.

Резюме

В работе анализируются взгляды П. Е. Недбайло на содержание, значение, формальные признаки норм права; их соотношение с нормами морали, особенности реализации и структуры. Особое внимание уделяется возможностям практического применения научных идей ученого.

Ключевые слова: норма права, учение, социальная норма, признаки права, правореализация.

Summary

P. O. Nedbaylo's views and the contents, importance, formal peculiarities of legal norms; peculiarities of their implementation and structure are analyzed in the work. Special attention is given to possibilities of practical application of scientist's scientific ideas.

Key words: legal norm, doctrine, social norm, peculiarities of law, law enforcement.

Отримано 16.12.2009

І. Я. ЄРМОЛЕНКО

Інна Яківна Єрмоленко, ад'юнкт Київського національного університету внутрішніх справ

ДЕРЖАВА І ПРАВО ЯК РІЗНІ МОДУСИ ЄДИНОЇ СУБСТАНЦІЇ У НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Б. О. КІСТЯКІВСЬКОГО

Зростаюча актуальність проблем, пов'язаних з реконструюванням державних інституцій на засадах права (котре, в свою чергу, дедалі відчутніше адаптується до механізмів реалізації влади в суспільстві) посилює значущість теоретичних досліджень кореляції цих сфер людського життя. Зокрема, у даному відношенні варто згадати філософсько-правовий доробок Б. О. Кістяківського, в якому міститься одна з перших концептуалізацій ідеї сучасної правової держави.

© І. Я. Єрмоленко, 2010

Обґрунтовуючи свою концепцію, видатний український вчений Б. О. Кістяківський у своїх працях: «Державне право (загальне і російське)», «Держава і особистість», «Держава права і соціалістична», «Суспільство та індивід» визначив, що основним моментом взаємозалежності права і держави є, з одного боку, прагнення до утвердження правових початків, а з іншого – необхідність пов'язувати державну владу юридичними нормами. Згідно з поглядами мислителя, потреба в гармонізації функціонування держави і права полягає насамперед у тому, що держава створена саме правом, хоча і має самозобов'язуючий характер. У зв'язку з цим, держава представлена у дослідженнях Б. О. Кістяківського, насамперед, як, правовий інститут, тобто установа, яка створюється і регулюється правовими нормами. Таке розуміння базувалося на тому, що державна влада і є владою права, і іншої влади у державі не може бути. Таким чином, держава і право є два різні боки однієї і тієї ж дійсності. Іншими словами, право і держава – різні модули єдиної субстанції.

Навіть роблячи акцент на тому, що право і держава виникли незалежно одне від одного і довгий час існували окремо, вчений вказував на існування процесу їх взаємного проникнення, в результаті якого право перебудувало державу і перетворило її на правове явище. Ці дві категорії, держава і право, взаємодіють, але не зливаються, не поглинають одна одну. Таке розуміння Б. О. Кістяківський у своєму вченні виражає в понятті права, у відповідності з яким, між державою і правом існують різнобічні діалектичні взаємозв'язки, при розгляді яких слід виходити із пріоритетів права. У цих судженнях дослідника досить чітко проявляється його оцінка правових пріоритетів як головної умови побудови правової держави.

Дослідженню правових поглядів Б. О. Кістяківського присвячувалися праці такі вчені, як Р. Йерінг, П. Люблінський, М. Коркунов, Г. Шершеневич, І. Усенко, І. Музика та ін.

Сьогодні на особливу увагу заслуговує відома праця Б. Кістяківського «Суспільство та індивід». Саме в ній викладена чітка методологічна програма видатного мислителя. Він досліджував практику створення і вживання таких основних понять тодішньої соціології, як «суспільство», «соціальна взаємодія», «особа», «натовп», «державна», «колективна свідомість». Так, за переконанням І. Усенка, філософ Б. О. Кістяківський у своїй праці «обстоював ненасильницький еволюційний шлях перетворення суспільства, шлях суспільної солідарності й пошуку компромісу цих рішень, здійснюваних у межах режиму законності»¹. Розглядаючи сьгодні періодичну літературу з правової тематики, вивчаючи сучасні наукові напрацювання правознавців, можна відзначити, що сама постановка й підходи до вирішення проблематики оптимізації відношень в системі «особа – держава – суспільство», накреслені Б. О. Кістяківським, є актуальними і нині. Цінність держави і права як соціальних благ, що приносить відчутну користь як суспільству, так і кожному його членові, виявляється насамперед у здатності організувати та упорядкувати малі й великі людські колективи, суспільство в цілому.

Б. О. Кістяківський стверджував, що вивчення права як соціального явища потрібне не тільки для здійснення теоретичної мети – досягнути найбільш повного знання про право. Це потрібно ще й для того, щоб право не розходилося зі справедливістю, щоб саме право було справедливим. Тому не дивно, що особливе значення при розгляді основних моментів, які характеризують державу у вченні Б. О. Кістяківського, надається поняттю права, котре складає разом з нею діалектичну єдність юриспруденції. У зв'язку з цим, найбільший інтерес викликає саме з'ясування природи співвідношення цих двох категорій, яке ще й досі не має однозначного тлумачення в правовій науці з різних точок зору. На думку Б. О. Кістяківського, такого роду дискусійність проблеми пояснюється, перш за все, тим, що її рішення слід шукати не в самій лише абстрактно-теоретичній свідомості і вивченні окремих аспектів взаємовідношення між державою і правом, а у встановленні таких взаємозв'язків між ними, які були б загальними для різних стадій розвитку права і для різних типів державного існування².

Своєрідність даного підходу значною мірою зумовлена переконанням його автора в тому, що державі необхідно спиратися на право, погоджувати з ним свої дії, постійно орієнтуватися на нього, оскільки держава виступає при цьому саме в якості об'єднання більшості людей, які підпорядковані правовим законам³. Звернувшись до вітчизняних

дослідницьких коренів вчення, розробленого Б. О. Кістяківським, необхідно вказати на те, що в дореволюційному правознавстві взаємодія держави і права розглядалася у двох аспектах: по-перше, з точки зору впливу держави на процес створення права і забезпечення його реалізації; а, по-друге, в аспекті впливу права на державу, тобто як регламентація діяльності державних органів правом. По суті, співвідношення держави і права, у розробленому правознавцем підході, розглядається солідарно з дослідницькими концепціями багатьох ліберальних вчених, які визначають причинно-наслідкові зв'язки виникнення і розвитку держави і права⁴.

У змістовному плані, ліберальні погляди представляють таку модель співвідношення двох розглядуваних категорій, у контексті якої право є вищим за державу. І хоча Б. О. Кістяківський загалом є представником лібералізму, однак він розробляє також власне бачення цієї проблеми. Зокрема, воно передбачає, що в минулому держава і право виникли незалежно одне від одного і протягом певного часу існували, так би мовити, «паралельно». Поступово, за переконанням вченого, держава почала визнавати одним зі своїх найближчих і найважливіших обов'язків не просто владно-адміністративні функції, а й узгодження їх виконання з правовою нормативністю. Починаючи з охорони права і гарантування незмінного здійснення її приписів, вона звичайно досить скоро зобилася єдиним суддею у питанні про те, що є чинним правом.

У даних судженнях Б. О. Кістяківський солідаризується з поглядами Гегеля, який встановлював, що саме цим шляхом із простого «охоронця» права держава перетворилася в його творця⁵. У свою чергу прагнучи визначити сутність взаємозв'язків права і держави, мислитель звертається до правової спадщини Р. Йерінга, який бачив останню в якості джерела реалізації права⁶.

Спираючись на згадані положення, Б. О. Кістяківський звертає увагу, що в даному випадку, асимілюючись з державою, право не перетворилось на слухняне знаряддя держави, а, навпаки, набуло верховенства над нею. Іншими словами, справа не лише в силі, а в праві; адже сама держава для того і існує, щоб проголошувати і втілювати в життя право. У контексті представленого трактування, держава для здійснення такого роду задач знаходила більш зручним для себе спиратися на право. Першочергово, вважає дослідник, це прагнення скористатися правом, як опорою і засобом для своїх цілей, було досить добровільним і заснованим на вільному рішенні. Однак, за твердженням вченого, стало відомо, що, в силу самої природи держави, для неї існує примусова необхідність спиратися у своїй діяльності на право. Зі свого боку, право ніколи не надає послуг без відповідних компенсацій, які зумовлені невід'ємно наданою праву властивістю пов'язувати і зобов'язувати того, хто до нього звертається⁷. Дане визначення має на увазі, що надаючи державі опору, право разом з тим зобов'язує її слідувати правовим приписам і непорушно їх дотримуватися. Таке розуміння з сучасних позицій передбачає, що із плином часу право все більше розширює своє верховенство над державою. У кінцевому результаті цього процесу право перебудовує державу і перетворює її на правове явище, тобто у творіння права⁸.

Сутність ідей, розвинутих Б. О. Кістяківським, полягає в тому, що визнати творцем права можна тільки конституційну або правову державу. Причому, попередні типи держави обґрунтовували свою організацію і знаходили своє виправдання і в інших явищах окрім права. Викладаючи зміст такого підходу, правознавець вказує, що правотворчий характер, який має на увазі при визначенні держави як творця права, не є першопричиною вже існуючої держави. У подальшому в якості пояснення у представленому вченні використовується той факт, що більшість держав була створена не правовими актами, а війною за незалежність, революцією чи традиційним наслідуванням державної влади. У свою чергу, новий державний устрій, який при цьому створювався, на думку Б. О. Кістяківського, відразу отримував своє втілення у нормах права, виражених в конституції держави. Причому, якщо деякі фактичні відносини, успадковані від попередньої державної організації, не відразу втілювалися у правові форми, то, принаймні, поступово; цей процес був невідворотним. У силу висловлених міркувань, Б. О. Кістяківський робить висновок, що перетворення влади держави, фактично, в правову, завжди зумовлювалося тим, що відбувалося її нормативне закріплення. Разом із тим, вчений звертає увагу, що на конкретних стадіях розвитку державних установ не виклю-

чена можливість вторгнення не правових явищ і сил в їх життя і організацію. Адже, наприклад, вільна нація може бути підкорена силою зброї і залишена без суверенітету. При цьому, за висловлюванням вченого, не підлягає сумніву, що при виникненні такого роду конфліктів проявляється схильність до вирішення їх насильницькими методами замість того, щоб користуватися правовими шляхами і методами, запропонованими конституцією і взагалі правовим порядком держави⁹.

У зв'язку з цим характер своєрідних проектів майбутнього носили розмірковування філософа-правознавця, про те, що з кожним десятиліттям все зменшується можливість насильницького вирішення конфліктів, і постійно розширюються способи їх правового вирішення. Мирним шляхом будуть вирішуватися навіть питання, які зачіпають територіальний склад і верховні права держави. Це «потягне» за собою можливість вирішувати всі державні і міждержавні конфлікти тільки правовими шляхами, на основі діючих норм конституційного і міжнародного права або за допомогою домовленостей і вироблення нових правових норм. Саме тоді, вважає дослідник, повністю зникнуть всі неправові і насильницькі способи вирішення державних питань¹⁰.

Даний підхід, заперечуючи насильницькі методи, за переконанням Б. О. Кістяківського, зумовить розширення володарювання права в державі. Причому, «провідниками» володарювання права у внутрішньому житті держави призначені виступити законодавчі органи і особливо народне представництво. Показово, що більшість вчених-юристів не бачили верховенство закону без верховенства представницького органу, або, як стверджував В. М. Гессен, істинно демократична держава не може не бути парламентарною, причому, на думку іншого видатного правознавця початку ХХ століття О. С. Алексєєва, не може бути змін правового порядку без участі в цьому процесі народного представництва¹¹.

У руслі запропонованих характеристик, саме пов'язаність державної влади з правом, із якого законодавець черпає законодавчі норми і є, на думку Б. О. Кістяківського, основою держави, в якій володарює право. Разом із тим, правознавець звертає увагу на те, що один із основних конституційних принципів потребує, щоб питання, яке вирішене законодавчою владою, і в подальшому підлягало вдосконаленню виключно з її боку. Крім того, визнаючи важливою задачею законодавчих органів видання законів у матеріальному смислі, тобто встановлення правових норм, вчений підкреслює, що цей процес необхідно буде приводити до постійного розширення сфери, яка визначається матеріальним правом, при цьому всі нові прояви життя, які не підлягали раніше правовому регулюванню, будуть підкорятися правовим нормам¹².

Подібні судження дослідника визначаються в якості найбільш важливої умови – підкорення праву діяльності всіх органів влади. Такого роду окресленість сили правом, як принцип будь-якої цивілізації, виходячи із вчення Б. О. Кістяківського, означає, що в будь-якій державі органи влади мають відповідні повноваження, які діють тільки в певних межах. Для характеристики даних поглядів досить суттєву роль відіграють погляди В. С. Нерсесянца, який підтверджував пов'язаність держави саме правом, причому міра цього єднання визначається ступенем цивілізованості держави і розвинутості в ній права¹³.

Згідно з концепцією Б. О. Кістяківського, новою і спеціальною задачею держави є суворого підпорядкованість всієї урядової діяльності конкретним правовим нормам. Обґрунтовуючи важливість пов'язаності законами урядової діяльності, Б. О. Кістяківський спростовував думку про те, що в певних межах урядова влада у конституційній державі вільна, тобто не пов'язана з правом. У зв'язку з цим дослідник, акцентує увагу на тому, що таке рішення ніколи не усунуло б можливості свавілля з боку урядової влади, причому у розвинутій державі сильна влада і є влада правова, сильна тією міцністю і стійкістю, які гарантують їй неухильне дотримання норм права¹⁴.

Б. О. Кістяківський робить наголос на тому, що акти уряду, які засновані на законі, повинні видаватися тільки з тією метою, яка переслідується законами, а не наперекір їй, тільки тоді вони будуть доцільними. Причому, здійснення подібної задачі досягається шляхом створення цілого ряду інститутів публічного права¹⁵. Із цих суджень вченого видно, що урядова діяльність у конституційній державі є не лише виконавчою, тільки за-

стосовуючою закони, і відповідно, вона з самого початку пов'язана з правом, представляючи собою своєрідну основу права. Іншими словами, не закон дає силу праву, а право дає силу закону. Обґрунтовуючи свою концепцію, Б. О. Кістяківський визначає в якості основних моментів взаємодії права і держави перш за все прагнення до утвердження правових засад і необхідність пов'язаності державної влади юридичними нормами. В контексті такої трактовки слід звернути увагу на твердження правознавця, у відповідності з яким, певна своєрідність діяльності уряду і звичайно властива їй самостійність потребує створення особливих публічно-правових форм і інститутів для її підкорення праву. У зв'язку з цим, конституційна держава повинна пройти ряд стадій у своєму розвитку докладаючи великих зусиль, доки вона не виробить і не пристосує до себе ці форми і інститути, тобто доки вона не стане повністю правовою¹⁶.

Дана концепція багато в чому сформувалася під впливом існуючої на той час дійсності, яка стимулювала необхідність цілого ряду правових реформ, здійснення яких потребувало уважної юридичної розробленості. Необхідність створення певної теоретичної бази зріючих суспільних перетворень визнавалася ще дослідниками початку століття і викликала велику зацікавленість до наукових досягнень ліберальних вчених¹⁷.

Ці обставини зумовили прагнення Б. О. Кістяківського конкретизувати лібертаристське бачення правової держави. Зокрема, для того, щоб, будь-яка урядова діяльність у конституційній державі «протікала» виключно у правових межах, на його думку, виходячи із практичних міркувань, необхідно створити форми контролю над урядовими актами з боку законодавчих і судових установ¹⁸. Така оцінка була досить характерною і для позиції М. І. Палієнка, який надавав виключного значення контролю над актами управління з точки зору їх відповідності законам і про розповсюдження судового нагляду у сфері самого законодавства¹⁹.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що право і держава багатогранно переплітаються одне з одним, взаємообумовлюють, доповнюють і творять одне одного. Причому, Б. О. Кістяківський наполягає на тому, що як держава, так і право виникли незалежно одне від одного, пізніше пережили процес свого роду органічного поєднання. Кожне з цих явищ, відповідно до такої позитивної і якісної оцінки, постійно мінялося ролями з іншим, як би будучи почергово то причиною, то наслідком. За таких умов, виходячи із поглядів Б. О. Кістяківського, держава і право являють собою не окремо і незалежно одне від одного існуючі явища, а тісно і нерозривно пов'язані між собою різноманітні вирази однієї і тієї ж сукупності явищ²⁰.

Вони взаємодіють, але не зливаються, не поглинають одне одного. Звертаючи увагу на той шлях, який пройшло вчення про державу і право, мислитель виокремлює у даному процесі декілька основних стадій. Спершу держава і право розглядалися як дві відносно самостійних системи. Пізніше домінуючим стало переконання про неможливість існування права без держави, причому остання завжди є носієм права. Наступна стадія розвитку поглядів на співвідношення цих двох основних теоретичних понять, за Б. О. Кістяківським, передбачає фундаментальну роль положення: де держава – там і право – це два боки одного і того ж складного явища, а зокрема, право і є тим фундаментом, на основі якого розвиваються державні інституції²¹.

Будучи прибічником ліберальних поглядів, Б. О. Кістяківський розглядає державу як «творіння» права, де останнє забезпечує вирішення внутрішньодержавних і міжнародних конфліктів. Характеризуючи роль права в державі, правознавець вказує на підпорядкованість йому (праву) всіх функцій державної влади, при цьому особливе значення надається впливу права на урядову діяльність.

Резюмуючи викладені Б. О. Кістяківським положення про специфіку і сутність співвідношення держави і права, можна стверджувати, що між державою і правом існують двобічні діалектичні взаємозв'язки. Причому, характерним для цього взаємного впливу є «пріоритет» права, який являє собою основну умову побудови правової держави як держави, що найбільшою мірою узгоджується з ідеєю цивілізованого порядку.

Аналізуючи праці Б. О. Кістяківського, доходимо висновку, що держава і право виступають засобами регулювання суспільних відносин, виключають із суспільного життя безладдя і свавілля, сприяючи матеріальному і духовному вдосконаленню суспільства.

Вони відіграють роль організаторів, диригентів спільної діяльності людей, засобів цивілізованого розв'язання соціальних суперечностей і конфліктів.

¹ Усенко І. Б., Музика І. В. Академік Б. О. Кістяківський – правознавець, філософ і соціолог (до 140-річчя від дня народження) // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 1. – С. 14.

² Кістяковський Б. А. Государственное право (общее и русское): Лекции Б. А. Кістяковского, читанные в Московском коммерческом институте в 1908/1909 академическом году / Кістяковский Б. А. Философия и социология права / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 40.

³ Кант И. Собрание сочинений. – В 4 тт. – Т. 4. – Ч. 2. – М.: Мысль, 1965. – С. 223.

⁴ Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. – СПб., 1898. – С. 112; Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. – М., 1910. – Выпуск 1. – С. 213.

⁵ Гегель. Философия права. – М.: Мысль, 1990. – С. 284.

⁶ Иеринг Р. Цель в праве. – СПб.: Издание Н. В. Муравьева, 1881. – С. 109.

⁷ Кістяковський Б. А. Государство и личность / Б. А. Кістяковский // Власть и право: Из истории русской правовой мысли. – Л.: Лениздат, 1990. – С. 250-251.

⁸ Кудрявцев В. Н. О правопонимании и законности // Государство и право. – 1994. – № 3. – С. 7.

⁹ Кістяковський Б. А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 93.

¹⁰ Там само. – С. 102.

¹¹ Алексеев А. С. Начало верховенства в современном государстве // Вопросы права. – 1910. – Кн. 2. – С. 14.

¹² Кістяковський Б. А. Политическое и юридическое значение манифеста 17 октября 1905 года // Юридический вестник. – 1915. – С. 88.

¹³ Нерсисянц В. С. Право и закон. – М., 1983. – С. 342.

¹⁴ Кістяковський Б. А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 143.

¹⁵ Кістяковський Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Кістяковский Б. А. Философия и социология права / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 601.

¹⁶ Там само. – С. 604.

¹⁷ Люблинский П. И. На смену старого права. – СПб., 1915. – С. 98.

¹⁸ Кістяковський Б. А. Государственное право (общее и русское): Лекции Б. А. Кістяковского, читанные в Московском коммерческом институте в 1908/1909 академическом году / Кістяковский Б. А. Философия и социология права / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 98.

¹⁹ Палиенко Н. И. Правовое государство и конституционализм // Вестник права. – 1906. – Кн. 1. – С. 31.

²⁰ Кістяковський Б. А. Философия и социология права / Б. А. Кістяковский. – М.: Издательство Русского христианского гуманитарного университета, 1998. – С. 349-350.

²¹ Там само. – С. 354.

Резюме

У статті розглядається проблема гармонії між державою і правом. У даному відношенні аналізується концепція Б. А. Кістяківського, де держава представлена у якості правового інституту, який створюється і регулюється правовими нормами. Таким чином, держава і право уявляються як різні модули єдиної субстанції.

Ключові слова: держава, право, державна влада, правові норми, державний устрій, солідарність, панування.

Резюме

В статье рассматривается проблема гармонии между государством и правом. В данном отношении анализируется концепция Б. А. Кістяковского, где государство представлено в качестве правового института, который создается и регулируется правовыми нормами. Таким образом, государство и право представляются как различные модули единой субстанции.

Ключевые слова: государство, право, государственная власть, правовые нормы, государственный строй, солидарность, господство.

Summary

This article examines the problem harmony between state and law. In this respect is analysed V. A. Kistyakivky's conception, in which state is regarded as a legal institute, created and regulated by the legal norms. So, state and law are represented as two different moduses of the same substantation.

Key words: state, law, state power, legal norms, state order, solidarity, domination.

Отримано 14.12.2009

В. М. ЛАВРЕНЮК

Вікторія Миколаївна Лавренюк, аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ України

ПРАВО І ХРИСТІЯНСТВО ЯК ЧИННИКИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Людина як член громадянського суспільства є суб'єктом прав, що впливають із природного права. Ці права притаманні всім людям від народження, вони не зумовлені належністю до громадянства певної держави й не залежно від того, визнає їх держава чи ні. Саме на постулатах та ідеях свободи, рівності, індивідуалізації, пріоритету прав людини ґрунтуються сьогодні основні положення Конституції України.

Фундаментальні права людини і громадянин останні десятиріччя взагалі розглядаються як основні права, що надає їм виняткового та найвищого статусу серед інших¹. Права людини мають безпосереднє відношення до того, як ми будемо своє майбутнє. Безперечним доказом цього є пріоритетне визначення прав людини у всіх сферах нашого життя. На цінності прав і свобод людини посилаються при визначенні принципів організації і діяльності органів державної влади. Права людини знаходяться у центрі дискусій, присвячених політичним і моральним проблемам, наукових розробок, пошуків і досліджень. Адже лише закріплення прав і свобод людини у правовому акті не є показниками їх реальності. З історії відомо, що і в конституціях держав з тоталітарним режимом правління було встановлено великий перелік прав і свобод людини, однак ними не можна було користуватися в житті. Отже, велике значення має реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що є однією з найважливіших ознак демократичної, правової держави.

Проблеми механізму реалізації прав людини досліджувалися в роботах таких радянських і сучасних українських учених, як С. С. Алексєєв, В. І. Гойман, М. Й. Козюбра, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, М. К. Маліков, П. М. Рабінович, В. С. Нерсисянц, Ю. С. Решетов та ін. Багато уваги в правовій літературі приділено розглядові проблеми свободи совісті й віросповідання, питанням державно-правової регламентації діяльності релігійних об'єднань, що привернуло увагу М. Адріанова, А. Колодного, А. Полешко та ін.

Разом із тим певним поштовхом до комплексного наукового дослідження механізму реалізації прав і свобод людини та їх гарантій стали сучасні нагальні проблеми, що містять у собі необхідність вдосконалення правових норм. Передусім це стосується правового регулювання сфери відносин громадянина з державою, в якій він вбачає не лише захист своїх прав від незаконного втручання, а й на активне сприяння їх реалізації. Недосконалість закону, його нехтування чи незнання призводить до негативного в поведінці суб'єкта.

Вплив норм права на суспільні відносини не можна зрозуміти, виходячи з впливу одних лише юридичних засобів. Зокрема, Є. О. Лукашкова вказує: «Встановлення системи